

Жолдошов М.А.

КООМДУК УКУКТУК АҢ СЕЗИМДИН КЭЭ БИР КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Жолдошов М.А.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

M.A. Zholdoshev

SOME PROBLEMS OF LEGAL PUBLIC CONSCIOUSNESS

УДК: 341.71

Макалада коомбуздун укуктук аң сезиминин кээ бир көйгөйлөрү чагылдырылып, аларды чечүүгө сунуштар көрсөтүлдү.

В статье отражены отдельные проблемы правового сознания общества и предлагаются некоторые пути их решения.

The article features separate law consciousness problems of the society and suggests some solutions.

Кыргыз Республикасы эгемендүүлүктү алгандан бери канчалаган шайлоолор, референдумдар өттү, нечендеген реформалар жүргүзүлдү. Анткени менен коомбузда, тагыраагы, жарандар арасында жогорку аталган укуктук кубулуштардын манызын түшүнбөөчүлүк болуп жаткандай. Биздин оюбузча, жогорку көйгөйдүн негизги себеби - коомдук укуктук аң сезимдин төмөндүгү. Макалада укуктук аң сезим жөнүндө окумуштуулардын көз караштарын изилдөө менен, коомбуздагы өзөктүү маселелерге токтолуп, жарандардын укуктук аң сезимин көтөрүү үчүн кээ бир сунуштарды иштеп чыгууну көздөдүк.

Аң сезим - курчап турган чөйрөнү чагылдыруу менен жүрүм-турумду көзөмөлдөп, багытын аныктоочу адамга тиешелүү мээнин функциясы¹. Ал эми В.К. Бабаевдин ою боюнча, укуктук аң сезим - адамдардын коомдук жашоодогу, укукка жана укуктук кубулуштарга болгон мамилесин чагылдыруучу элестетүүлөр жана сезимдер топтому².

С.А. Комаров, А.В. Мальконун көз караштарына ылайык, укуктук аң сезим бул - адамдардын учурдагы жана энесеген укукка болгон мамилесин чагылдыруучу түшүнүктөрдүн, элестетүүлөрдүн жана сезимдердин топтому³. Жогорку окумуштуулардын аныктамаларына таянып, укуктук аң сезим деп, жарандардын укуктук кубулуштарга (ченемдик-укуктук актылар, шайлоо, референдум, баардык багыттагы реформалар, мамлекеттик органдардын жана кызмат адамдарынын ишмердүүлүгү ж.б.) болгон мамилесин аныктоочу ой жүгүртүү денгээлин түшүнсөк болчудай. Кыргыз коомчулугундагы укуктук кубулуштарга болгон салкын мамиле,

укуктук аң сезимдин көйгөйлөрүнөн деп эсептейбиз. Аларды жалпысынан көрсөтүп, андан соң ар бирине токтолсок:

– биринчиден, эгемендүүлүк алганга чейин өлкөбүз курамында болгон СССР мамлекетинин демократиялык принциптерди чектеген саясаты.

– экинчиден, укуктук кубулуштар жөнүндө жарандардын маалыматынын жетиштүү эместиги.

– үчүнчүдөн, саясий, экономикалык реформалардын маанисин жөнөкөй элдин толук түшүнбөстүгү жана алардын натыйжасыз болуусу.

– төртүнчүдөн, көз карандысыздык алгандан кийинки жылдардагы бийликтин элдин ишенимин актай албай калуусу.

– бешинчиден, жарандардын мекенчил сезимдеринин алсыздыгы.

Тарых барактарына кайрылсак, өлкөбүз 74 жыл советтик доорду басып өттү. Ошол доор менен учурдагы укуктук аң сезимдин төмөндүгүнүн түздөн түз байланышы бар деп эсептейбиз. Аны аныктоодон алдын, жарандардын укук ченемдүү жүрүм туруму үчкө бөлүнөөрүн эске салабыз.⁴

1. *Активдүү жүрүм-турум.* Жарандар өз укуктарынан кенен, кошумча аракеттерди жумшоо (ишмердүүлүк, саясий партия түзүү ж.б.) менен пайдаланышат. Мындай жарандар, коомго пайда алып келүүсү менен биргеликте, мамлекеттин өнүгүүсүнө салым кошот.

2. *Кадимки жүрүм-турум.* Күнүмдүк жашоодогу укуктарынан пайдаланышат. Кошумча аракет жасалбайт. Бул жарандардын коомго пайдасы жок, бирок, мамлекетке зыяны тийбейт.

3. *Пассивдүү жүрүм-турум.* Жарандар өз укуктарынан (шайлоо, шайлануу ж.б.) пайдаланбоосу же атайын шалаакы мамиле кылуусу. Аталган жарандар коомго пайдасы тийбейт, тескерисинче, мамлекетке зыян алып келишет.

Советтик өкмөттүн саясаты жарандарды мамлекеттин ишине аралаштыбаганга багытталган. Коммунисттик партия баардык укуктук актыларды өз алдынча кабыл алып, эл аны аткаруусу эле керек болуучу. Тоталитардык мамлекет мыйзамдарында адам укук, эркиндиктерин кенен чагылдырганы менен, иш жүзүндө адамдардын укуктук жүрүм-туруму пассивдүү болушуна кызыкдар⁵. Ошондуктан

¹ Спиркин А.Г. Философия. – М.: ГАРДАРИКИ., 2004. – 350 – Б.

² Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева – М.: ЮРИСТЪ., 1999. – 302 – Б.

³ Проблемы теории государства и права / Под ред. В.М. Сырых. – М.: РАП Эксмо., 2008. – 483 – Б.

⁴ Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: ЮРИСТЪ., 1999. – 482.- 483.-Б.Б.

⁵ Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. – М.:

жарандар өздөрүнүн укуктарынан пайдаланууну билишпеген. Учурда коомдук саясий жашоого катышкандардын баардыгы ал доордун тарбиясын алгандар. Демек, эгемендүүлүк алганга чейинки демократиялык принциптердин жоктугу, учурдагы укуктук аң сезимдин көйгөйлөрүнүн бир себеби деп эсептөөгө болот.

Албетте, күнөөнү башкаларга, керек болсо, саясий аренадан түшкөн режимге оодарыш женил. Мындан сырткары, өлкөбүздүн жарандары тиешелүү көйгөйлөргө кайрылсак. Орус окумуштуусу В. К. Бабаевдин укуктук аң сезимди 3 курамдык элементтин натыйжасында калыптанаарын белгилеп кеткен:

1) Маалыматтык курам - укуктук кубулуш жөнүндө жаны маалыматтын кайсы бир деңгээлде адамдын аң сезимине келип түшүүсү.

2) Баалоо курамы - укуктук маалыматты алып, жаран өзүнүн деңгээлине, жөндөмдүүлүгүнө жараша баа берүүсү.

3) Эрдик курамы - маалыматты алып, баа бергенден кийин, чечим чыгаруу бөлүгү. Чечим чыгаруусунун натыйжасында адамдын укуктук аң сезими калыптанат. Ар бир адамдын, андан кийин бир топтун жыйынтыгында, жалпы коомдун укуктук аң сезими негизделет⁶. Демек, Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктук аң сезиминин толук кандуу калыптанышы үчүн, мыйзамдар, шайлоо, референдум жөнүндө терең маалыматтарды алуусу шарт экен. Коомубузда аталган кубулуштарды терең түшүнгөндөрдүн саны аздап саналарын билебиз. Конституциябыз бир нече жолу өзгөртүүгө учурады, бирок, ченемдик актыларды адаптациялоого мамлекеттик органдар үлгүргөн жок⁷. Бийлик өзү толук көнүшпөгөн конституцияны, жөнөкөй элдин терең түшүнүүсү күмөн жаратат. Жогоруда аталган жагдайлар, артынан кийинки маселени ээрчитип келет. Бул, көптөп саналган саясий, экономикалык жана социалдык реформаларды түшүнбөөчүлүк жана алардын натыйжасыз болуусу. 1990-жылдан бери, Кыргыз Республикасында 9 жолу президенттикке шайлоо, 6 – парламентке шайлоо, 5-референдум болуп өтүптүр. Дээрлик баарынын жыйынтыгында, ошол учурда аракеттенген бийликтин пайдасына чечилген. 1991-жылы 20-декабрда «Кыргыз Республикасында менчикти мамлекеттен ажыратуунун, менчиктештирүүнүн жана ээлик кылуунун жалпы башталыштары жөнүндө», Кыргыз Республикасынын мыйзамы кабыл алынган. Ал мыйзамга ылайык, менчиктештирүү элдин, эмгек жамааттарынын даярдыгына жараша жүргүзүлмөк. Тилекке каршы, жогорку эрежелер баары бузулган. Мамлекеттик чиновниктер, ишкана, чарба жетекчилери мүлктөрдү мыйзамсыз сатышкан. Башаламандыктан пайдаланып, элди алдоого өтүш-

көн⁸. Кайра түзүүлөрдөн түшүнгөн адамдар өз кызыкчылыгына колдонушуп, катардагы жарандар маалыматы жок, калып кетишкени белгилүү. Жогорку себептерден улам, жарандар арасында, биз эмнени чечмекпиз деген туура эмес пикир калыптанып, укуктук нигилизм⁹ жаралууда. Коомчулуктун мыйзамдарды сыйлабай кулуусуна, шайлоо, референдумдарга салкын мамиле жасоосуна, биздин оюбузча, дагы бир жагдай таасир этет. Ал, мамлекеттик бийликтин элдин ишенимин актабай жаткандыгы. Эгемендүүлүктүн алгачкы жылдарында жарандар тарабынан жаңы бийликке ишеним абдан чоң болгон. Тунгуч президентибиз А. Акаевдин 1991-жылы 12-октябрдагы президенттик шайлоодо 75% менен жениши буга далил катары чыга алат. Бирок, эл күткөн жыйынтык келип чыккан жок. 1993-жылы жаңы Конституцияны кабыл алгандан баштап, саясий оюндар күч алып, мамлекеттик бийлик бутактарында кризистик абал түзүлгөн. Буга мисал катары 1994-жылдын сентябрь айындагы Президент менен парламенттин тирешүүсүн айтууга болот¹⁰. Бүгүнкү күнгө чейин бийликтеги карамакаршылыктар кайталанып, элдин чыдамын, аларга болгон ишенимин кетирип бүткөндөй. Мындай терс таасирин тийгизген окуялардан соң, жарандар арасында мамлекетке, андан кийин мекенге болгон сезимдер алсыздануусу мүмкүн. Конституцияда Кыргыз Республикасы укуктук мамлекет экени көрсөтүлөт¹¹. Укуктук мамлекет жаран менен өз ара жоопкерчиликте болот.

Демек, бийлик бизге эмне жасады дебестен, ар бир жарандын өнүгүүгө салым кошуусу зарыл экенин белгилеп кетсек. Ал үчүн баардык кыргызстандыктардын жүрөгүндө мекенчил сезим орун алышы керек. Биз ошол нерсенин зарылдыгын өз тажрыйбабыздан айта алабыз. ОшМЮИун «МУТТ» кафедрасы тарабынан, Мамлекеттик гербдин 20-жылдыгына арналган, «Кыргыз Республикасынын Мамлекеттүүлүгү жана укуктук тутуму: тарыхы жана бүгүнкү учур» аттуу илимий конференциянын алкагында, 2013-жылдын декабрь айында, сурамжылоо өткөрүлдү. Негизги суроолору Мамлекеттик символдорго тиешелүү болуп, бул иш чарага Ош шаарынын жөнөкөй жарандары жана ОшМЮИун студенттери катышышты. Студенттер арасында абал канааттандыраарлык десек болчудай. Дээрлик баардыгында жалпы түшүнүк бар. Бирок, символдор эмне үчүн керек, мааниси эмнеде экенине 80% так жооп бере алган эмес. Ал эми карапайым калк арасында респонденттердин 10% эч нерсе айта

⁸ Осмонов О.Ж. Кыргызстан тарыхы (Байыркы доордон азыркы мезгилге чейин). Окуу китеби. – Онд., тол. 3-бас. – Б.: 2007. –492 –Б.

⁹ Коомдун укукка, мыйзамга болгон терс мамилеси.

¹⁰ Осмонов О.Ж. Кыргызстан тарыхы (Байыркы доордон азыркы мезгилге чейин). Окуу китеби. – Онд., тол. 3-бас. – Б.: 2007. – 482 –Б.

¹¹ Кыргыз Республикасынын Конституциясы. 27.06. 2010. 1-берене. 1-пункт.

ЮРИСТЪ., 1999. – 482 –Б.

⁶ Ошондо эле. – 304- Б.

⁷ Майрам алдындагы маарекелик эмес ойлор. / Кыргыз Туусу. №33(23724). 3-май 2013.

алышкан эмес, 80% качан кабыл алынганын билишпейт, 20% гербди үстүртөн да сүрөттөй албаган. Бул жыйынтык, мамлекетибизге болгон жарандардын мамилесин чагылдыраарын эске алсак, баарыбызды кубандырбайт.

Аталгандар коомубуздагы укуктук аң сезимдин төмөн болушуна таасир эткен себептер, көйгөйлөр болду. Алар баардыгы бири-бирин коштоп, бири артынан бирөөнү жараткандай. Алардын ичинен, Кыргыз Республикасынын жарандарынын укуктук аң сезимине таасир эткен негизги көйгөй катары, укуктук кубулуштар жөнүндөгү маалыматтын жоктугун көрсөтүүгө болот.

Эгерде, жарандарыбыздын укукка болгон мамилесин жакшыртпастан туруп, ондогон реформалар жүргүзүлсө да, жыйынтык бербейт деп эсептейбиз. Саясий реформа эмес, аң сезимдин реформасы зарыл деген максатта, төмөнкү иш аракеттерди жасоо жардам берет деген ойдобуз:

1) Учурда, орто мектептерде «Укук таануу» курсу атайын адистер – юристтер тарабынан окутулса. Азыркы мезгилде юридикалык билими барлар арасында, мектепте мугалим болгондор сейрек кездешет. Атайын даярдыгы жоктор укукту, мыйзамды үстүртөн гана түшүндүрө алат. Эгерде юристтер окуткан болсо, бүтүрүүчүлөрдүн укуктук аң сезими бир топ жогоруламак деп эсептейбиз.

2) Коомчулукка демократия жөнүндө түшүндүрүү иштерин жүргүзүү. Азыркы күндө эл арасынан, демократия эмне деген суроого, бир эле жоопту күтүүгө болот. Бул, бетке айтуу, каалаганын жасоо. Жогоруда аталаган демократиянын бир элементи. Андан сырткары бул түшүнүктүн көптөгөн белгилери эске алынбайт. Чындыгында, демократия, биринчи кезекте, мыйзамга ылайык аракет жасоо экенин, жарандарга ар кандай жолдор менен жеткирүү, укуктук аң сезимдин калыптанышуусуна, өсүшүнө көмөк болот деп ишенебиз. Телеканалдардын биринен атайын программанын алкагында «Адам укугу жана Демократия» курсун лекция катары уюштурулса же атайын укуктук кубулуштарды чагылдыруучу телеканал (спорт ТВ, муз ТВ сыяктуу) ачылса, мүмкүн жардам бермек.

3) Түрдүү реформалар (саясий, экономикалык ж.б.) жүргүзүлөөр алдында, ар бир калктуу пункттарда адистерден түзүлгөн топтор, элге түшүндүрүү иштерин жүргүзсө. Ал топтор, реформа жүргүзүлгөн чөйрөдөгү адистердин (мисалы: юрист, экономист, медицина кызматкери ж.б.) жетекчилиги алдында, же ошол багытта билим берген ЖОЖдордун студенттеринен түзүлгөн болуп, мамлекет тарабынан акы төлөө негизинде иштөөсү туура деп ойлойбуз. Жарандарга натыйжасыз болгон реформаларга каражат кетиргенден караганда, акы төлөп, алардын маанисин элге жеткирүү пайдалуу болушу мүмкүн.

4) Жарандардын, өзгөчө жаштардын арасында, мекенчил сезимдерди ойготууга мамлекетибиз чоң күч жумшоосу зарыл болуп турган учур. Коомчулук арасында, мекенди сүйүү темасына арналган ар түрдүү сынактарды (адабий, илимий ж.б.) уюштуруп, женүүчүлөргө баалуу сыйлыктарды тапшыруу сыяктуу, жана башка формада стимулдаштыруу керек. Байыркы грек акыны С.Кеосский: «Толук бактылуу болуу үчүн, сыймыктуу мекен керек», деп бекеринен айтпагандыр. Өлкөбүздүн сыймыктанууга боло турган көптөгөн артыкчылыктары бар. Мамлекеттин милдеттеринин бири – ар бир жаран сыймыктана ала турган жашоону, турмушту куруу.

Ошентип биз, учурдагы коомубуздугу укуктук аң сезимдин көйгөйлөрүнө, аларды чечүүнүнү кээ бир жолдоруна гана токтолдук. Мындан сырткары, чечүү зарыл болгон көптөгөн маселелер бар экенин эске алуубуз шарт. Бирок, ар бир жарандын укуктук тартипти сактоосу – анын мамлекетти өнүктүрүүгө кошкон реалдуу салымы экенин баса белгилеп өткөнгө аракеттендик.

Адабияттар:

- 1) Кыргыз Республикасынын Конституциясы. – Б.: 2010.
- 2) Спиркин А.Г. Философия. – М.: ГАРДАРИКИ., 2004.
- 3) Осмонов О.Ж. Кыргызстан тарыхы (Байыркы доордон азыркы мезгилге чейин). Окуу китеби. – Онд., тол. 3-бас. – Б.: 2007.
- 4) Теория государства и права / Под ред. В.К. Бабаева. – М.: ЮРИСТЪ., 1999.
- 5) Проблемы теории государства и права / Под ред. В.М. Сырых. – М.: РАП Эксмо., 2008.
- 6) Кыргыз Туусу. №33(23724). 3-май 2013.

Рецензент: д.ю.н., профессор Ногойбаев Б..